

Гаврилькевич В. К. Психологічний зміст і співвідношення понять «благородна людина» і «гуманна людина» / В. К. Гаврилькевич, С. Л. Крук // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ : ПП Лисенко, 2020. – Том IX. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Випуск 13. – С. 70-78.

УДК 159.923.3

В. К. Гаврилькевич,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

С. Л. Крук,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ І СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «БЛАГОРОДНА ЛЮДИНА» І «ГУМАННА ЛЮДИНА»

Стаття присвячена проблемі розкриття психологічного змісту основних понять гуманної педагогіки. Метою статті є розкриття психологічного змісту і з'ясування співвідношення понять «гуманна людина» і «благородна людина». З'ясовано, що благородна людина – це людина, яка здатна свідомо будувати своє життя за законами загальнолюдської етики і загального блага. Гуманна людина – це людина, яка прагне розкрити та пізнати в собі і в інших безсмертну духовну сутність, а також здатна підпорядкувати власні особисті інтереси та потреби вищим духовним. Поняття «благородна людина» і «гуманна людина» є подібними за своїм сутнісним значенням. Благородна людина є водночас і гуманною: гуманність як пошук і відчуття у собі та інших вищого духовного начала породжує благородність душі, а благородність як дієве прагнення до загального блага робить людину гуманною у стосунках із собою та іншими.

Ключові слова: благородна людина, благородність, благородність душі, гуманність, гуманна людина, гуманна педагогіка, психологічний зміст понять, співвідношення понять.

Вступ. Гуманізація освітнього процесу є актуальним напрямом розвитку сучасної української освіти. Основоположні ідеї гуманізації освіти в Україні були принесені такими класиками, як: К. Д. Ушинський, М. І. Пирогов, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та іншими видатними педагогами. Нині існує багато педагогічних праць, присвячених гуманній педагогіці та гуманізації сучасної освіти. Водночас, досліджень, спрямованих на розкриття психологічного змісту основних понять гуманної педагогіки є значно менше. На нашу думку, розкриття психологічного змісту основних понять гуманної педагогіки допоможе глибше зрозуміти психологічні закономірності процесу особистісно орієнтованої освіти на засадах гуманної педагогіки.

Вихідні передумови. Сенсом і метою гуманної педагогіки є виховання благородної людини. З цього приводу Ш. О. Амонашвілі у книзі «Істина школи» зазначає: «Благородність синтезує в собі всі кращі якості людини. Мета ця і життєво необхідна, і піднесена, і прекрасна! Благородна Людина – вона духовна, вона чесна і чиста, вона любляча, чуйна та турботлива до всіх, вона вміє проявляти свої якості й устремління природно, тобто красиво, витончено...» [1, с. 38]. А далі Ш. О. Амонашвілі пропонує читачеві: «Думаю, самі краще розкриєте сенс благородства та ідеал Благородної Людини» [1, с. 38].

Гуманна педагогіка реалізується через гуманне ставлення педагогів до вихованців і учнів, внаслідок чого між ними виникають гуманні міжособистісні стосунки і гуманне спілкування. В результаті вихованці й учні стають гуманними людьми.

Отже, практична реалізація гуманної педагогіки має призводити до збільшення в суспільстві числа гуманних і благородних людей. Щоб будувати таку педагогічну діяльність, необхідно мати чітке уявлення про зміст основних понять: «благородна людина» і «гуманна людина».

Формулювання цілей. Мета нашої статті – розкрити психологічний зміст і з'ясувати співвідношення понять «гуманна людина» і «благородна людина».

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб з'ясувати психологічний зміст і співвідношення понять «гуманна людина» і «благородна людина», ми застосували теоретичні методи, такі як: семантико-етимологічний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення.

Зміст поняття «благородна людина» був уже попередньо досліджений нами у статті [2]. Здійснивши семантико-етимологічний аналіз, ми сформулювали такі визначення поняття «благородна людина».

Благородна людина – це людина, яка:

– народжена від блага, добра і щастя і сама породжує благо, добро і щастя;
– відзначається високими моральними якостями, є чесною, порядною і великодушною, здатна жертвувати своїми вигодами на користь інших; вона відповідає правилам честі, гідності та чистої моральності;

– керується у своєму житті високою метою, пройнята високим поривом, ідеєю і т. ін.;

– відзначається дуже гарними рисами і якостями.

Благородна людина – це людина, якій притаманне благородство, тобто чистота моральних якостей, довершеність і досконалість.

За своїм змістовим наповненням ці визначення не суперечать одне одному, а доповнюють одне одного, у них відображено різні психологічні аспекти образу благородної людини. Проаналізувавши та узагальнивши наведені визначення, ми виявили та описали основні риси психологічного портрету благородної людини [див.: 2].

Здійснити у своєму житті все, описане вище, і бути при цьому щасливою, людина може лише за тієї умови, що все це вона робить за власним усвідомленим вибором, а не тому, що її примушують інші люди, не тому, що її так привчили робити, тобто нав'язали їй таку установку або виробили в неї відповідні умовні рефлекси тощо. Виявляючи не усвідомлену повною мірою, а просто завчену моральну поведінку, або дотримуючись моральних настанов під страхом покарання за їх невиконання, людина не почуватиметься щасливою, бо не почуватиметься при цьому внутрішньо вільною, а переживатиме внутрішній примус над самою собою.

Отже, справжня благородність людини базується на розвиненій свідомості та самосвідомості, свободі волі, вмінні робити вільний вибір, приймати самостійні рішення, розв'язувати внутрішні мотиваційні конфлікти між особистими та загальнолюдськими інтересами тощо. Інакше кажучи, благородність – це здатність свідомо будувати своє життя за законами *загальнолюдської етики і загального блага*.

Зміст поняття «гуманна людина». У понятті *гуманна людина* прикметник *гуманна* вказує на те, що людині притаманні певні якості. Щоб з'ясувати, які якості притаманні гуманній людині, ми дослідили сутнісне значення слова *гуманний*, здійснивши його семантико-етимологічний аналіз.

Як зазначається у тлумачному словнику сучасної української мови, *гуманний* – людяний у своїх діях і ставленні до інших людей [3, с. 266]. Людяним є той, хто «широ, доброзичливо, чуйно ставиться до інших; уважний до чужих потреб» [3, с. 631].

Прикметник «гуманний» походить від іменника «гуманізм», який означає:

1) прогресивний рух епохи Відродження, спрямований на утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі та вільний вияв її прагнень і бажань;

2) ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність [3, с. 266].

Слово *гуманізм* – запозичено через російську і через польську мови з німецької; нім. Humanismus походить від лат. hūmānus «людяний», похідного від homo «людина, чоловік», пов'язаного з humus «земля» (отже, первісне значення – «земний») [4, с. 618].

У латинській мові є багато слів з основою «human», зокрема:

– *humane* [humanus]: 1) по-людськи, тобто розсудливо, розважливо, спокійно; 2) пристойно, добре, порядно; 3) людяно, привітливо, ласкаво, чемно, почтливо [5, с. 481];

– *humanitas* [humanus]: 1) людська природа, людське достоїнство, людська гідність; 2) людинолюбність, гуманність, доброта, привітність; 3) освіченість, духовна культура; 4) витончений смак, витонченість поведінки, елегантність манер, вишуканість мови, чемність, вихованість; 5) (рідко) людський рід, людство;

– *humanus* [homo]: 1) людський, властивий людині; 2) людяний, людинолюбний, ласкавий, дружелюбний, поблажливий, милостивий або ввічливий, люб'язний; 3) високоосвічений [5, с. 482].

Ці слова вважають похідними від слова *homo*, яке має такі значення: людина; чоловік; розумна (розважлива, розсудлива) або чесна, порядна людина; людина як слабка (обмежена) істота, яка через цю обмеженість схильна грішити, помилятися [5, с. 478].

Досліджуючи етимологію слова «гуманний», ми знайшли його більш глибокі витoki у санскриті, які є дуже співзвучними і за формою, і за значеннями латинському слову *humanus*. Так, санскритське слово *tānus* означає: 1) людина; чоловік (рос. мужчина); чоловік (рос. супруг); 2) людство [6, с. 495]. Воно походить від слова *tānu*, що має кілька значень: 1) мудрий; 2) родоначальник роду людського; 2) кожний із чотирнадцяти наступних прабатьків людського роду і правителів землі; 3) людина [6, с. 495]. Ще одне слово – *tan* – означає: 1) знати; 2) думати; міркувати, вважати; 3) розглядати [6, с. 494].

Для порівняння, в латинській мові є слова: *tanus* – 1) рука; кисть руки; 2) сила, міць, хоробрість; *tānus* – добрий, добросердечний [5, с. 618].

Інше санскритське слово *hi* означає: 1) кидати у вогонь; 2) приносити в жертву, жертвувати *що-небудь, кому-небудь* [6, с. 779].

Здійснивши семантико-етимологічний аналіз слова «гуманний», ми з'ясували, що в ньому закладені такі значення: *людський, властивий людині, людяний, людинолюбний, розсудливий, розважливий, спокійний, пристойний, добрий, порядний, привітливий, ласкавий, чемний, почитивий, дружелюбний, поблажливий, милостивий, ласкавий, люб'язний, вихований, високоосвічений, який має людське достоїнство, людську гідність, витончений смак, витонченість поведінки, елегантність манер, вишуканість мови*. На нашу думку, всі ці значення вміщуються в одному понятті – *духовно культурний*. Тобто, слово *гуманний* вміщує в собі всі найкращі, найвищі, духовні прояви людської природи.

Виявляти всі названі якості може людина, свідомість якої здатна вийти за межі власних *особистих* інтересів і потреб та відчуті, сприйняти, зрозуміти інтереси і потреби інших людей, інших живих істот. Тобто, *гуманність* – базується на здатності людини відсторонити свій погляд, свою увагу від свого особистого «я», побачити і зрозуміти достоїнство та гідність інших.

Необхідно зауважити, що гуманність людина може виявляти як до інших, так і до самої себе. Гуманне ставлення людини до самої себе, відповідно, полягає в здатності відсторонитися від свого земного особистого «я», побачити та зрозуміти достоїнство і гідність свого вищого духовного «Я», тобто принести своє земне особисте єство в жертву вищому духовному єству, так би мовити, кинути всі свої нижчі особисті земні пристрасті у вищий вогонь Духу. Іншими словами, це є підпорядкування власних нижчих потреб вищим, а егоїстичних мотивів – альтруїстичним.

Принесення в жертву власних особистих інтересів і потреб на користь вищих духовних, надособистих присутнє як у гуманному ставленні до самого себе, так і в гуманному ставленні до інших. Внутрішньо-психічний акт «принесення в жертву особистого» ми розуміємо як усвідомлений *вибір* між *особистим* і *загальним благом* на користь загального блага. В цьому розумінні *гуманність* і *благородність* є за своєю суттю співзвучними, синонімічними. Обидва ці поняття вміщують у собі всі найкращі якості людини як духовної істоти, яка має високий рівень моральної свідомості.

Розмірковуючи про зміст поняття «гуманна людина», Ш. О. Амонашвілі ставить запитання: «Що таке гуманність?», – і продовжує:

«Розгортаю томик Метра світової педагогіки, з серії Антології Гуманної Педагогіки. Там я знаходжу мудру настанову.

«Нам здається, – скромно розмірковує Костянтин Дмитрович Ушинський, – що під ім'ям гуманної освіти треба зрозуміти взагалі розвиток духу людського, і не тільки формальний розвиток».

Виходить, людина гуманна – це не просто людина добра, людяна, справедлива і тому подібне. Всі ці властивості є проявами її суті, а не сама суть. А суть у тім, що «хумен» означає: смертний, який пізнає в собі безсмертя; смертний, який шукає в собі зв'язок із Всевишнім. Цей пошук, цей процес пізнання і є розвитком духу, є духовністю, духовним життям.

Людина, яка шукає в собі Бога, яка пізнає свою безсмертну сутність, виявляє це в тім, що любить, творить добро, пізнає світ і людей, усе навколо, вона людяна, справедлива. І навчається цьому, коли робить усе свідомо, цілеспрямовано, широко. Тим самим витончує, удосконалює, розвиває свій дух, стає вільною, внутрішньо багатою і творить своє духовне життя.

Спрямованість до досягання розумом волі духу вже є духовність, є віра в Бога.

Чи може вона творити зло?

Ні, не може, тому що обірветься зв'язок із Вищим» [1, с. 50].

А далі Ш. О. Амонашвілі продовжує: «Якщо освіта буде наповнена сенсом дати учням шлях до самопізнання, до досягнення в собі Істини, якою вона буде ця освіта? Буде гуманною. Вона і спрямує їх до творення добра, і навчить, як це робити, навчить добромисленно, добромовленно, буде зрощувати в них любов. Це й буде гуманна освіта. Вона буде гуманною ще і тому, що підхід до дитини стане сутніснівідповідним, особистіснівідповідним» [1, с. 50–51].

Духовний зміст поняття гуманність чітко висвітлено й задекларовано в Маніфесті гуманної педагогіки, прийнятому й проголошеному 17 липня 2011 року:

«Гуманність розуміється як процес пошуку людиною своєї безсмертної основи – духу, свого зв'язку з Творцем, підтримання цього зв'язку. Це процес знаходження віри та життя у вірі. Гуманність вносить у духовне життя особливий порядок: у цьому процесі внутрішнього пошуку та знаходження віри впорядковується і гармонізується духовне життя, воно стає цілеспрямованим потоком творчості та будувannya.

Віра наділяє людину вільною волею і робить її духовно сильною, сприяє найбільш повному прояву та ствердженню внутрішнього світу в зовнішньому. Людина стає перетворювачем зовнішнього, матеріального світу, творцем життя. Таким чином, гуманність задає напрям пошукам і рухові духовного життя і сприяє прояву цього життя в зовнішньому світі у відповідності із законами любові, краси, моральності, в цілому ж – культурою духу.

Поняття *Духовність* і *Гуманність* переплітаються одне з одним як сенс і шлях, як зміст і форма. Разом вони утворюють сенс гуманної педагогіки: *гуманна педагогіка є теорією і творчою практикою становлення особистості людини, яка росте, через систему змісту і засобів, що розробляються на основі поняття духовного гуманізму»* [7, с. 28].

Співвідношення понять «благородна людина» і «гуманна людина». Як засвідчує викладене вище, поняття *благородна людина* і *гуманна людина* є подібними за своїм сутнісним значенням. Благородна людина вона є водночас і гуманною людиною: гуманність як пошук і відчуття у собі та інших вищого духовного начала породжує благородство душі, а благородство як дієве прагнення до загального блага робить людину гуманною у стосунках із собою та іншими.

На нашу думку, поняття «благородство» і «гуманність» не просто взаємодоповнюють одне одного, а відображають два психологічні аспекти людського життя: гуманність – це *ставлення* людини до самої себе та інших, на засадах загального блага, а благородство – *діяльнісно-поведінкова реалізація* людиною гуманного ставлення до самої себе та інших, тобто прояв гуманного ставлення у діяльності та спілкуванні.

Висновки і подальші перспективи досліджень.

Благородна людина – це людина, яка здатна свідомо будувати своє життя за законами загальнолюдської етики і загального блага.

Гуманна людина – це людина, яка прагне розкрити та пізнати в собі і в інших безсмертну духовну сутність і здатна підпорядкувати власні особисті інтереси і потреби вищим духовним і надособистим.

Поняття «благородна людина» і «гуманна людина» є подібними за своїм сутнісним значенням. Благородна людина є водночас і гуманною людиною: гуманність як пошук і відчуття у собі та інших вищого духовного начала породжує благородність душі, а благородність як дієве прагнення до загального блага робить людину гуманною у стосунках із собою та іншими.

У подальших дослідженнях, на нашу думку, варто зосередити увагу на психологічних механізмах становлення і розвитку гуманної і благородної людини в умовах освітнього середовища.

Список використаних джерел

- 1 Амонашвілі Ш. О. Істина школи / Ш. О. Амонашвілі ; пер. з рос. Л. І. Твердохліб. – Хмельницький : Подільський культурно-просвітительський Центр ім. М. К. Реріха, 2007. – 74 с.
- 2 Крук С. Л. Основні риси психологічного портрету благородної людини / С. Л. Крук, В. К. Гаврилькевич // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 21–22 квітня 2015 р.) / [ред. колегія: Є. М. Потапчук (голов. ред.), Т. Л. Левицька, Л. О. Подкоритова, В. К. Гаврилькевич, О. В. Варгата, Л. Г. Параскевич] / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т, Каф. практ. психол. та педагог. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – С. 29-31.
- 3 Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
- 4 Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982. Т. 1: А–Г / Укл. : Р. В. Болдирев та ін. – 1982. – 632 с.
- 5 Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь : около 50000 слов. / Иосиф Хананович Дворецкий ; изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1976. – 1096 с.
- 6 Кочергина В. А. Санскритско-русский словарь : около 30000 слов / В. А. Кочергина ; под ред. В. И. Кальянова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1987. – 944 с.
- 7 Маніфест гуманної педагогіки / [Ш. О. Амонашвілі, Д. М. Маллаєв, С. Л. Крук та ін.] ; за ред. Ш. О. Амонашвілі ; пер. з рос. В. К. Гаврилькевич / Міжнар. асоціація громадських об'єднань «Міжнародний центр гуманної педагогіки». – Вид. друге, виправлене та доповнене Кодексом честі та служіння учителя. – Хмельницький : Всеукр. культурно-освітня асоціація Гуманної Педагогіки ; Центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького нац. ун-ту, 2014. – 72 с.

Транслітераційний переклад списку використаних джерел

- 1 Amonashvili, Sh.O. (2007). *Istina shkoly [School Truth]*. (L. I. Tverdokhlib, Trans). Khmelnytskyi: Podilskyi kulturno-prosvitytelskyi Tsentri im. M. K. Rerikha. [in Ukrainian].
- 2 Kruk, S. L. & Havrylkevych, V. K. (2015). *Osnovni rysy psykholohichnoho portretu blahorodnoi liudyny [The main features of the psychological portrait of a generous person]*. Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykholoho-pedahohichnoi pidhotovky maibutnix fakhivtsiv: tezy dopovidei vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Khmelnitskyi, 21–22 kvitnia 2015 r.). – Topical issues of the theory and practice of psychological and pedagogical training of future specialists: abstracts of the All-Ukrainian scientific-practical conference. (pp. 29-31). Khmelnytskyi: KhNU. [in Ukrainian].
- 3 *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [A Great Explanatory Dictionary of The Modern Ukrainian Language (with additions and supplements)]*. (2005). V. T. Busel (Compil. and Editor-in-Chief). K.; Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
- 4 *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological Dictionary of The Ukrainian Language]*. (1982). R. V. Boldyriev et al. (Compil.). O. S. Melnychuk et al. (Ed.); AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. (Vols. 1-7. Vol. 1: A–H). K.: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
- 5 Dvoretzkyi, Y.Kh. (1976). *Latynsko-russkyi slovar: okolo 50000 slov [Latin-Russian Dictionary: about 50000 words]*. (2d ed., rev. and add.). M.: Russkyi yazyk. [in Russian].
- 6 Kocherhyna, V.A. (1987). *Sanskritsko-russkyi slovar: okolo 30000 slov [Sanskrit-Russian dictionary: about 30000 words]*. V. Y. Kalianova (Ed.). (2d ed., rev. and add.). M.: Russkyi yazyk. [in Russian].
- 7 Amonashvili, Sh.O., Mallaiev, D.M., Kruk, S.L. et al. (2014). *Manifest humannoi pedahohiky [The Manifest of Humane Pedagogics]*. Sh.O. Amonashvili (Ed.). (V.K. Havrylkevych, Trans.); Mizhnar. asotsiatsiia hromadskykh obiednan «Mizhnarodnyi tsentr humannoi pedahohiky». (2d ed., rev. and add.). Khmelnytskyi: Vseukr. kulturno-osvitnia asotsiatsiia Humannoi Pedahohiky ; Tsentri innovatsiinoi pedahohiky ta psykholohii Khmelnytskoho nats. un-tu. [in Ukrainian].

The Summary

V. K. Havrylkevych , S. L. Kruk. The psychological content and correlation of the concepts of “generous person” and “humane person”.

The article is devoted to the problem of revealing the psychological content of the basic concepts of humane pedagogics. The purpose of the article is to reveal the psychological content and clarify the relationship between the concepts of “humane person” and “generous person”. To achieve this goal we used such theoretical methods: semantic-etymological analysis, synthesis, comparison, generalization. It was founded that a generous person is a person who is able to consciously build his life according to the laws of universal ethics and the common good. A humane person is a person who wants to reveal and know in him- or herself and in others the immortal spiritual essence. He or she is able to subordinate his or her own personal interests to the highest spiritual needs. The concepts of “generous person” and “humane person” are similar by their essential meaning. A generous person is a humane person simultaneous. Humanity as a search and feeling in oneself and in other people a higher spiritual principle causes the generosity of the soul. The generosity as an active intention for the common good makes a person humane in relations with him- or herself and others. The concepts of «generosity» and «humanity» is complementary to each other, they reflect two psychological aspects of human life. The humanity is the attitude of person to him- or herself and others, on the basis of the common good. The generosity is an activity-behavioral realization of person's humane attitude to him- or herself and others, and it is a manifestation of humane attitude in activities and communication.

Keywords: generous person, generosity, generosity of the soul, humanity, humane person, humane pedagogics, psychological content of concepts, correlation of concepts.

Гаврилькевич В. К., Крук С. Л. Психологическое содержание и соотношение понятий «благородный человек» и «гуманный человек».

Статья посвящена проблеме раскрытия психологического содержания основных понятий гуманной педагогики. Цель статьи – раскрытие психологического содержания и выяснение соотношения понятий «гуманный человек» и «благородный человек». Выяснено, что благородный человек – это человек, который способен сознательно строить свою жизнь по законам общечеловеческой этики и общего блага. Гуманный человек – это человек, который стремится раскрыть и познать в себе и в других бессмертную духовную сущность и способен подчинить собственные личные интересы и потребности высшим духовным и сверхличным. Понятия «благородный человек» и «гуманный человек» являются подобными по своему сущностному значению. Благородный человек является одновременно и гуманным: гуманность как поиск и ощущение в себе и других высшего духовного начала порождает благородность души, а благородность как действенное стремление к общему благу делает человека гуманным в отношениях с собой и другими.

Ключевые слова: благородный человек, благородность, благородность души, гуманность, гуманный человек, гуманная педагогика, психологическое содержание понятий, соотношение понятий.